O CONSTRUCŢIE POPULARĂ LATINEASCĂ: PROPOZIŢIA COMPLETIVĂ CU CONJUNCTIVUL FĂRĂ CONJUNCŢIE

DE

MARIA ILIESCU

În gramaticile limbii latine, la capitolele consacrate propoziţiei completive se discută de obicei pe larg cele două feluri clasice (adică literare), de exprimare a acestei propoziţii şi anume construcţia acuzativului cu infinitiv şi completivele introduse prin *ut, ne, quin* şi *quominus*. De o mai mică atenţie se bucură de cele mai multe ori propoziţia completivă introdusă prin *quod, quia* şi *quoniam*, iar soarta cea mai vitregă o are completiva cu conjunctivul fără conjuncţie. Gramaticile şcolare o omit uneori cu totul. Chiar în multe gramatici ştiinţifice i se acordă numai cîteva paragrafe în care sînt înşirate verbele după care se foloseşte această construcţie [1].

Dintre gramaticile pe care le-am avut la îndemînă, singura care-i acordă completivei cu conjunctivul o importanţă mai mare este cea a lui Stolz-Hofmann [2].

Atenţia mică de care se bucură în gramatici acest fel de exprimare a completivei se explică probabil prin faptul că cercetătorii mai vechi nu o considerau ca o categorie de sine stătătoare, ci socoteau că provine din completivele cu *ut*, prin omiterea acestuia din urmă [3]. Alţii [4] văd în aceste completive fără conjuncţie numai «resturi» ale parataxei primitive. Desigur că această din urmă părere se apropie mai mult de adevăr. Nu există nici o îndoială că propoziţiile completive cu conjunctivul fără conjuncţie îşi au originea în fraze paratactice de tipul *uolo facias*, în care *facias* iniţial poate fi considerat ca un conjunctiv

---

[1] Raphaël Kühner, *Ausführliche Grammatik der Lateinischen Sprache*, Hannover, 1868, § 184, 2. ; A. Draeger, *Historische Syntax der lateinischen Sprache*, Leipzig, 1881, vol. II, § 409; Jan Safarewicz, *Gramatyka Historyczna języka lacinskiego*, II. Warszawa, 1950, p. 211, § 6. A. Ernout - Fr. Thomas, *Syntaxe latine*, Paris, 1959, p. 300.

[2] *Lateinische Grammatik*, München, 1928, p. 689.

[3] Draeger, *op. cit.*, p. 282.

[4] Ernout-Thomas, *op. cit.*, p. 281 şi 300.

iusiv independent[1] dar nu cred că se poate vorbi numai de «resturi» ale parataxei primitive. Dimpotrivă, cercetările mai amănunţite demonstrează că acest tip de completive a constituit o categorie de sine stătătoare şi vie în tot timpul latinităţii[2].

Ca şi celelalte tipuri de completive, propoziţia de care ne ocupăm nu apare decît după anumite categorii de verbe bine stabilite şi anume după:

1) *a)* verbe care exprimă o voinţă, o hotărîre etc. (*adcuro, adigo, censeo, concedo, considero, decerno, edo, impetro, iubeo, mando, sino, suadeo, uolo* etc.; *b)* verbe care exprimă o cerere sau o rugăminte (*adhortor, coniuro, oro, quaeso* etc.); 2) verbe şi expresii impersonale (*conuenit, decet, decretum est, licet, necesse est, oportet, optumum est, opus est, satis est* etc.) 3) verbe cauzative ca *facio.*

Numărul verbelor după care urmează o completivă cu conjunctivul fără conjuncţie nu numai că nu scade — după perioada arhaică cum ar fi normal dacă ar fi într-adevăr vorba de «resturi» ale unui stadiu primitiv, adică de o categorie moartă—, ci creşte. La verbele înşirate pînă acum, care apar toate încă în epoca arhaică, se adaugă în epoca clasică şi tîrzie printre altele: *contendo, cogo, credo, denuntio, edico, impero, moneo, nuntio, obtundo, persuadeo, patior, perpello, porrigo, postulo, praecipio, precor, scribo, ueto*; *deprecor, extorqueo, hortor, observo, opto, peto, cupio*; *aequum est, placet, reliquum est, super est* etc.

Nu considerăm ca făcînd parte din această categorie de completive construcţiile de tipul *iratast credo nunc mihi*, Plaut, *Men.* 600, în care propoziţia completivă stă la indicativ şi urmează mai ales după anumite verbe sentiendi şi dicendi (*credo, scio, dico*). J.B. Hofmann le explică prin preferinţa limbii populare pentru parataxă şi mai ales pentru vorbirea directă[3].

Un alt fapt care ni se pare demn de remarcat în legătură cu propoziţia de care ne ocupăm este caracterul ei popular[4]. Într-adevăr în mare măsură autorii care folosesc această construcţie, cît şi operele în care apare ea, se caracterizează printr-o limbă populară. În epoca arhaică, cele mai multe atestări se găsesc la comici (Plaut şi Terenţiu) şi la Cato. În epoca clasică frecvenţa completivelor cu conjunctivul fără conjuncţie scade: limba literară evita asemenea construcţii. Se găseşte totuşi des la Cicero în *Scrisori*, iar mai tîrziu în scrisorile lui Seneca şi ale lui Plinius. Prezenţa ei nu ne surprinde nici în *Bellum Alexandrinum* şi *Bellum Hispaniense*, unde apare după verbul *iubeo* şi nici la Petronius. Horatius foloseşte acest fel de completivă mai ales în *Satire*. Construcţia nu lipseşte

---

[1] Stolz-Hofmann, *loc. cit.*

[2] În sprijinul primei părţi a afirmaţiei noastre vine şi faptul că propoziţiile completive cu conjunctivul fără conjuncţie se întîlnesc şi în dialectele italice tot după verbele care exprimă voinţa şi după impersonale ca umbr. *facia ticit* (= lat. *faciat decet*). Vezi Robert von Planta, *Grammatik der oskisch-umbrischen Dialekte* II, Strassburg, 1897, p. 470.

[3] Wie ferner die Umgangssprache ganz allgemein die 'oratio recta' bevorzugt, so stellt sie auch die Verben der Aussage oder Denktätigkeit, die lediglich eine subjektive Stellungnahme des Sprechens... zum Ausdruck bringen, fast partikelartig erstarren und zur Enklisenstellung neigen, in unvermittelter Parataxe vor, zwischen oder hinter den Hauptgedanken. Vezi *Lateinische Umgangssprache*, Heidelberg, 1936, p. 106.

[4] Şi Ernout-Thomas, *op. cit.*, p. 291 menţionează că această construcţie nu a ieşit niciodată din uzul limbii populare.

nici la istorici (Caesar, Sallustius, Tacit[1], Livius). Construcţia se întîlneşte şi în imprecaţiile populare, cunoscute sub numele de *tabellae defixionum*. Dintre autorii tîrzii care folosesc completiva fără conjuncţie cităm pe Fronto, Curtius, Iustin, Venantius Fortunatus, Lucifer din Cagliari, Tertullian şi Mulomedicina Chironis.

Max Bonnet[2] dă o serie de exemple din diferitele opere ale lui Gregorius din Tours după unele expresii şi verbe impersonale (*consuetudo erat, in consuetudine habebat, contigit, factum est* etc.) fără să facă legătura cu construcţii asemănătoare mai vechi şi fără să ajungă la o explicaţie satisfăcătoare a fenomenului, în cadrul istoriei limbii latine.

Mai trebuie menţionat că acest fel de completive apare frecvent în stilul juridic, în diferite edicte şi legi, fapt care se explică prin categoria verbelor folosite în asemenea scrieri, şi anume cele din grupa verbelor de voinţă. Limba juridică este în general conservatoare păstrînd multe construcţii vechi.

Păstrarea şi dezvoltarea completivei cu conjunctivul fără conjuncţie în limba populară şi familiară corespunde întru totul predilecţiei pe care o are aceasta pentru parataxă. E de presupus că această construcţie a fost chiar mai mult folosită în limba latină decît reiese din izvoare. Numărul relativ mic al atestărilor nu dovedeşte decît grija limbii scrise de a evita această construcţie populară. Acest fapt este confirmat de unii autori tîrzii care la începutul carierei lor de scriitori, cînd limba folosită de ei era încă mai apropiată de cea vorbită, recurg deseori la completive cu conjunctivul fără conjuncţie, pentru a renunţa ulterior la ele. Acesta este cazul lui Lucifer din Cagliari[3].

Pe linia celor spuse de noi mai sus cu privire la caracterul popular al construcţiei de care ne ocupăm am vrea să menţionăm un fapt mărunt din *Vitae Patrum*. Acelaşi pasaj grecesc care în cartea a 3-a, scrisă de un autor necunoscut într-o limbă plină de vulgarisme, este redat prin completiva fără conjuncţie (*iubes occidam eos* 3,8,2), în cartea a 7-a, scrisă într-o limbă mai îngrijită, este tradus printr-o completivă cu *ut* (*iubes ut occidam eos 7, 8,1*).

Nu mai e nevoie să atragem atenţia asupra faptului că, după categoriile de verbe caracteristice completivei cu *ut* fără conjuncţie, completiva mai poate fi exprimată prin conjunctivul cu *ut, ne, quin* şi *quominus* şi prin acuzativ + infinitiv. E interesant însă că, după cîte am putut să ne dăm seama, completiva cu conjunctivul fără conjuncţie n-a intrat de loc în concurenţă cu completivele introduse prin *quod, quia* şi *quoniam*.

Completiva de care ne ocupăm şi completiva cu *quod*, ambele construcţii folosite de limba populară, nu apar după aceleaşi categorii de verbe şi anume, spre deosebire de completivele fără conjuncţie, completivele cu *quod* apar după: 1) verbele care exprimă noţiunea de a «a adăuga», «a omite»; 2) verbele care exprimă un sentiment şi 3) verbele dicendi şi declarandi.

---

[1] Draeger, *Über Syntax und Stil des Tacitus*, Leipzig, 1874, p. 55, notează 6 construcţii de felul acesta după: *hortor, postulo, oro, pango, iubeo* şi *perpello*.

[2] *Le latin de Grégoire de Tours*, Paris, 1890, p. 688.

[3] Hartel, *Lucifer von Cagliari und sein Latein*, ALL, III, p. 50: « Es verdient übrigens Beachtung, dass er so starke Vulgarismen sich nur im Anfang seiner Schriftstellerei gestattete. Sämtliche Fälle gehören den ersten Schriften an ».

În limba populară şi tîrzie completiva cu conjunctivul fără conjuncţie a înlocuit de multe ori propoziţiile cu conjunctivul introduse prin *ut*, *ne*, *quin* şi *quominus* iar completiva cu *quod*, *quia* şi *quoniam* acuzativul cu infinitiv după verbele sentiendi şi dicendi. Lucrul acesta dovedeşte între altele că nu se poate vorbi de o confuzie totală a formelor în latina tîrzie. Limba începe să se dezvolte deosebit de latina clasică literară, dar conform unor norme şi legi.

Fără îndoială că cea mai bună dovadă a celor afirmate mai sus cu privire la completivele de care ne ocupăm, şi anume că ele constituie o categorie populară, de sine stătătoare şi vie a limbii latine, ar fi păstrarea lor în limbile romanice. Fără a trata problema în amănunt semnalăm mai jos cîteva fapte care ni se par interesante în această privinţă.

În Gramatica de la lengua española [1] se remarcă la p. 336, că la propoziţiile completive, atunci cînd verbul este la conjunctiv se poate omite conjuncţia (*Le rogó fuese a Cádiz* în loc de *le rogó que fuese a Cádiz).*

În limba portugheză se constată de asemenea că uneori conjuncţia dintre propoziţia regentă şi propoziţia secundară poate lipsi şi anume după verbele «a spera, a se teme, a vrea, a dori, a cere, a gîndi, a simţi»: *rogo me tragas um livro* [2].

Exemple asemănătoare se găsesc şi în italiana veche şi modernă. Meyer-Lübke[3] vorbeşte de această construcţie ca de o «turnură foarte obişnuită în primele timpuri şi încă astăzi după *volere* şi *pregare*» (de remarcat că e vorba de aceeaşi categorie de verbe) şi dă cîteva exemple (*pregandolo glielo dicesse* Boccaccio, *Dec.*, 5, 9). Este deosebit de interesant că Rohlfs[4] enumeră printre celelalte procedee de subordonare ale graiurilor italiene de sud şi pe cel paratactic de tipul *vogghiu dicu*. Se pare că în această regiune există chiar o adevărată predilecţie pentru acest fel de propoziţii[5]. În acest caz apariţia indicativului în locul conjunctivului se explică prin dispariţia conjunctivului din aceste graiuri[6]. Şi H. Nilsson-Ehle, în studiul citat mai sus (p. 50) înregistrează acest fel de propoziţii după verbele care exprimă voinţa, dorinţa, frica etc. Acelaşi autor se întreabă la p. 76 de ce apare completiva juxtapusă după *volere* şi nu după *godere* şi *rallegrarsi*. Credem că răspunsul nu e greu de dat dacă privim problema din punct de vedere istoric.

Tot Meyer-Lübke[7] dă exemple de completive conjuncţionale fără conjuncţie după verbele care exprimă o rugăminte, şi din dialectele retoromane. Iată un exemplu din sec. XVI din engadină: *nus vulain chieramaing aruver, vus us vöglias atendler* «vrem să vă rugăm frumos să binevoiţi a ne asculta».

---

[1] Bilbao, Madrid, Barcelona, Esposa-Colpe, 1931.

[2] Nilsson - Ehle, *Les propositions complétives juxtaposées en italien moderne*, Lund, 1947, p. 47.

[3] *Grammaire des Langues Romanes*, III, Paris, 1900, p. 601.

[4] *Apul.* ku, *kalabr.* mu *und der Verlust des Infinitivs in Unteritalien*, în *Zeitschrift für Romanische Philologie*, XLII (1922), p. 211.

[5] Man findet nämlich auf den hier in Frage kommenden Gebieten in Fällen wo ein untergeordneter Gedanke zu erwarten wäre, eine ausgesprochene Vorliebe für unmittelbare parataktische Anreihung *vogghiu tu mi fai lu me'cumandu* (Rohlfs, *op. cit.*, p. 211).

[6] G. Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, vol. II, Bern, 1956, p. 347—348, 396—397.

[7] *Op. cit.*, p. 600.

În franceza veche completivele paratactice nu sînt rare. În schimb în franceza modernă se pare că nu mai supravieţuiesc decît în limba populară: *tu veux je vienne*[1].

Deşi faptele romanice citate pînă aici se apropie de cele din latină, este totuşi greu de afirmat că toate aceste construcţii romanice continuă situaţia din limba latină, deoarece parataxa este un fenomen popular, care poate să apară independent în fiecare limbă. În limba romînă însă, situaţia se prezintă altfel. Dacă admitem, cu N.I. Barbu, că *să* este semnul distinctiv al conjunctivului şi că nu are rol de conjuncţie[2] şi dacă cercetăm verbele romîneşti corespunzătoare celor latine după care urmă completiva cu conjunctivul fără conjuncţie, observăm că în toate cazurile se foloseşte şi în limba romînă o propoziţie completivă fără conjuncţie, adică numai cu *să* + conjunctivul 1. a) verbe care exprimă o voinţă, hotărîre: *poruncesc, vreau, permit, hotărăsc* etc.; b) verbe care exprimă o cerere sau o rugăminte: *doresc, rog, cer* etc. 2. verbe şi expresii impersonale: *se cuvine, e necesar, trebuie* etc.

Deoarece limba romînă este singura limbă romanică la care, ca în limba latină, propoziţiile completive diferă după verbul de care depind[3] şi deoarece găsim aceleaşi categorii de verbe după care apare în latină completiva cu conjunctivul fără conjuncţie şi în limba romînă numai conjunctivul cu semnul lui, *să*, putem presupune că limba romînă continuă construcţia latinească.

Astfel s-ar explica şi de ce stă *să* tocmai după verbele care exprimă voinţa, fapt pe care nu şi l-a putut explica Meyer-Lübke[4].

De fapt însuşi marele romanist[5] consideră construcţii ca *vreau să vin* şi *rog să vii* ca făcînd parte din propoziţiile completive juxtapuse. Iar la p. 649 a aceleiaşi opere se spune «une locution comme *te rog să vii* correspond plus exactement au *rogo uenias* qu'à *rogo ut uenias*».

E probabil că o cercetare mai amănunţită a acestei probleme în limba romînă ar duce şi la elucidarea multor puncte din problema spinoasă a înlocuirii infinitivului cu conjunctivul. E foarte posibil că în limba romînă după verbele de voinţă să fi predominat întotdeauna conjunctivul fără conjuncţie. S-a văzut mai sus că în limba latină se puteau folosi ambele construcţii: cea conjuncţională sau acuzativul cu infinitiv; dacă subiectul regentei era acelaşi cu cel al subordonatei se punea infinitivul singur. În legătură cu această problemă care nu ne interesează aici decît tangenţial, aş mai vrea să adaug că după cercetările făcute de V. Moraru[6], se observă că în Psaltirea Scheiană, mai ales după verbele de voinţă, infinitivului slav îi corespunde conjunctivul romînesc.

În concluzie sperăm că am reuşit să atragem atenţia cercetătorilor asupra completivelor cu conjunctivul fără conjuncţie şi să aducem unele argumente pentru a arăta că în limba latină este vorba de o categorie vie şi populară, ale cărei reflexe în limbile romanice merită să fie cercetate.

---

[1] H. Bauche, *Le langage populaire*, Paris, 1928, p. 143.

[2] *« Să » semn distinctiv al subjonctivului în limba romînă*, în *Buletinul Ştiinţific al Academiei R.P.R.*, Tomul I, nr. 1—2, p. 55.

[3] Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 648.

[4] Bien que *să* ... représente indubitablement le lat. *si*, on s'étonne pourtant de le voir employé précisément avec la manifestation d'une volonté, car on devrait plutôt l'attendre avec les verbes qui expriment un mouvement de l'âme (*op. cit.*, p. 648).

[5] *Op. cit.*, p. 602.

[6] *Sintaxa propoziţiei în Psaltirea Scheiană*, în *Revista filologică*, I, 1927.

НАРОДНАЯ ЛАТИНСКАЯ КОНСТРУКЦИЯ: ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРИДАТОЧНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ В СОСЛАГАТЕЛЬНЫМ НАКЛОНЕНИЕМ БЕЗ СОЮЗА

РЕЗЮМЕ

Дополнительное придаточное с сослагательным наклонением без союза является категорией подчиненного предложения, мало исследованной языковедами. Более глубокие исследования доказывают, что этот тип дополнительного придаточного является независимой продуктивной категорией в течение всего периода существования латинского языка. Такое придаточное встречается только после определенной категории глаголов, число которых растет до конца древнего периода. Народный характер этой конструкции в большой мере доказан авторами, которые ее употребляют (представители комического жанра, Цицерон в *Письмах*, писатели позднего периода, у которых в еще большей степени чувствуется влияние устной речи, и т.д.). В последней части работы выявляется также тот факт, что в романских языках и особенно в румынском языке имеются конструкции, очень близкие к этой конструкции латинского языка.

UNE CONSTRUCTION POPULAIRE LATINE: LA PROPOSITION COMPLÉTIVE AVEC LE VERBE AU SUBJONCTIF SANS CONJONCTION

RÉSUMÉ

La complétive avec le verbe au subjonctif sans conjonction est une espèce de proposition subordonnée qui a échappé à l'attention des grammairiens. Des recherches plus détaillées démontrent que ces constructions ont constitué une catégorie indépendante et suffisamment vivante au cours de toute la latinité. Ces complétives trouvent leur place après une certaine catégorie de verbes dont le nombre va augmentant jusqu'à la fin du monde antique. Les écrivains qui font usage de ces propositions complétives (tels que les auteurs comiques, Cicéron dans ses lettres, les écrivains de la basse latinité chez lesquels est plus visible l'influence du style familier) prouvent le caractère populaire de cette construction.

Dans la partie finale de l'étude on relève aussi la situation dans les langues romanes, notamment celle du roumain, qui présentent des constructions tout à fait semblables à celles du latin.